2026-yil
9(1)-son

“FAN VA TA’LIM YANGILIKLARI”

ILMIY - METODIK

JURNALI

saen.uz

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI

2026-yil
9(1)-son

Bosh muharrir:
Shoumarov G‘ayrat Bahromovich, psixologiya fanlari doktori, akademik

Bosh muharrir o‘rinbosari:
Qodirov Umarali Do‘stqobilovich, psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Mas’ul kotib:
Muqimov Alisher

Texnik muharrir:
Qarshiyev Jamshid Murotaliyevich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.

TAHRIR HAY’ATI:

01.00.00 – FIZIKA-MATEMATIKA FANLARI
Ayupov Shavkat Abdullayevich, fizika-matematika fanlari doktori, akademik
A’zamov Abdulla, fizika-matematika fanlari doktori, akademik
Zohidov Erkin A’zamovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

02.00.00 – KIMYO FANLARI
Normaxamatov Nodirali Soxobataliyevich, kimyo fanlar doktori, professor
Tojibayev Komiljon Sharobitdinovich, kimyo fanlar doktori, akademik

03.00.00 – BIOLOGIYA FANLARI
Abdurahmonov Ibrohim Yo‘lchiyevich, biologiya fanlari doktori, akademik
Sulaymonov Botirjon Abdushukurovich, biologiya fanlari doktori, akademik

04.00.00 – GEOLOGIYA-MINERALOGIYA FANLARI
Fayziyev Abdulhaq Radjabovich, geologiya-mineralogiya fanlari doktori, professor
Husanov Sultonboy To‘xtayevich, geologiya-mineralogiya fanlari doktori, professor

05.00.00 – TEXNIKA FANLARI
Allayev Qahramon Rahimovich, texnika fanlari doktori, akademik
Majidov Inom Urishevich, texnika fanlari doktori, professor
Turobjonov Sadritdin Maxamatdinovich, texnika fanlari doktori, akademik
Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

06.00.00 – QISHLOQ XO‘JALIGI FANLARI
Namozov Shodmon Ergashovich, qishloq xo‘jaligi fanlari doktori, akademik
Shoumarov Hikmat Bahromovich, qishloq xo‘jaligi fanlari nomzodi, professor

07.00.00 – TARIX FANLARI
Ziyo Azamat Hamid o‘g‘li, tarix fanlari doktori, akademik
Sagdullayev Anatoliy Sagdullayevich, tarix fanlari doktori, akademik
Yusupova Diloram Yunusovna, tarix fanlari doktori, akademik

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI
Abdurahmonov Qalandar Xodjayevich, iqtisod fanlari doktori, akademik
Musayev Behzod Anvarovich, iqtisod fanlari nomzodi
To‘xliyev Nurislom, iqtisod fanlari doktori, akademik
G‘ulomov Saidahror Saidahmedovich, iqtisod fanlari doktori, akademik

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI
2026-yil
9(1)-son

09.00.00 – FALSAFA FANLARI
Nazarov Qiyom Normirzayevich, falsafa fanlari doktori, professor
Saifnazarov Ismoil Saifnazarovich, falsafa fanlari doktori, professor

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI
Mengliyev Baxtiyor Rajabovich, filologiya fanlari doktori, professor
Sirojiddinov Shuhrat Samariddinovich, filologiya fanlari doktori, akademik
Xidirov Rajab Gulmatovich, filologiya fanlari nomzodi, dotsent (Tojikiston)

11.00.00 – GEOGRAFIYA FANLARI
Nigmatov Asqar Nigmatullayevich, geografiya fanlari doktori, professor
Tojiyeva Zulxumor Nazarovna, geografiya fanlari doktori, professor

12.00.00 – YURIDIK FANLAR
Rustamboyev Mirzayusuf Hakimovich, yuridik fanlar doktori, professor
Saidov Akmal Xolmatovich, yuridik fanlar doktori, akademik
Xolmo'minov Jumanazar Toshtemirovich, yuridik fanlar doktori, professor
Qodirov Bobiromon Bekmurodovich, yuridik fanlar doktori, professor

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI
Djurayev Risboy Haydarovich, pedagogika fanlari doktori, akademik
Ibraimov Xolboy, pedagogika fanlari doktori, akademik
Musurmonova Oynisa, pedagogika fanlari doktori, professor
Umarov Bahrom Norboyevich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

14.00.00 – TIBBIYOT FANLARI
Akilov Xabibulla Ataullayevich, tibbiyot fanlari doktori, professor
Nazirov Feruz Gafurovich, tibbiyot fanlari doktori, akademik

15.00.00 – FARMATSEVTIKA FANLARI
Abdullabekova Viloyat Nurillabekovna, farmatsevtika fanlari doktori, professor
Tulaganov Abduqodir Abdurahmonovich, farmatsevtika fanlari doktori, professor

16.00.00 – VETERINARIYA FANLARI
Daminov Asadullo Suvonovich, veterinariya fanlari doktori, professor
Jabborov Shuhrat Abdumajidovich, veterinariya fanlari doktori, professor
G'afurov Aktam G'afurovich, veterinariya fanlari doktori, professor

17.00.00 – SAN'ATSHUNOSLIK FANLARI
Ahmedova Nigora Rahimovna, sanatshunoslik fanlari doktori, professor
Hakimov Akbar Abdullayevich, san'atshunoslik fanlari doktori, akademik

18.00.00 – ARXITEKTURA FANLARI
Nozilov Dodo Avazovich, arxitektura fanlari doktori, professor
Uralov Axtam Sindarovich, arxitektura fanlari doktori, professor

19.00.00 – PSIXOLOGIYA FANLARI
Abdusamatov Hasanboy Usmonjon o'g'li, psixologiya fanlari doktori, professor
Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor
Karimova Vasila Mamanosirovna, psixologiya fanlari doktori, professor
Halimova Mashraboy Vohidovna, psixologiya fanlari doktori, professor
Lazar Drajeta, psixologiya fanlari doktori, professor, Belgrad, Serbiya
Karpinskiy Konstantin Viktorovich, psixologiya fanlari doktori, professor, Grodno, Belarussiya
Suletbayeva Ella Serikbayevna, psixologiya fanlari doktori, dotsent

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI
2026-yil
9(1)-son

22.00.00 – SOTSIOLOGIYA FANLARI
Bekmurodov Mansur Bobomurodovich, sotsiologiya fanlari doktori, professor
Toshmuhamedova Dilorom Gafurdjanovna, sotsiologiya fanlari doktori

23.00.00 – SIYOSIY FANLAR
Fayzullayev Alisher Omonullayevich, siyosiy fanlar doktori, professor
Hasanov Otabek Abdurashidovich, siyosiy fanlar doktori
Paxrutdinov Shukritdin Ilyasovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Omonov Baxtiyor Axtamovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Quronboyev Qahramon Qo'chqorovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Avazov Komil Xolliyevich, siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori

24.00.00 – ISLOMSHUNOSLIK FANLARI
Ibrohimov Ne'matulla, filologiya fanlari doktori, akademik
Islomov Zohidjon Mahmudovich, filologiya fanlari doktori, professor

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI
2026-yil
9(1)-son

UDK 316.6:37.015.3:378.4

Abdullayeva Umida Muradovna,
«Syntone premium" psixologiya markazi rahbari, psixolog

OILAVIY MUNOSABATLAR VA TALABALARDA LIDERLIK SIFATLARI NAMOYON BO'LISHINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Annotatsiya. Maqolada oilaviy munosabatlar bilan talabalarda liderlik sifatlarining namoyon bo'lishi o'rtasidagi bog'liqlikning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari tahlil qilinadi. Oiladagi emotsional iliqlik va qo'llab-quvvatlash, ortiqcha nazorat, mustaqillikni rag'batlantirish, ochiq muloqot va mas'uliyat kabi omillarning liderlikka oid o'z samaradorligiga ishonch, tashabbuskorlik, shaxslararo o'zaro ta'sir va guruhda lider sifatida namoyon bo'lish bilan aloqasi qiyosiy jihatdan o'rganilgan. Tahlil natijasida o'zini baholash va liderlikka oid o'z samaradorligiga ishonch, mustaqillik va shaxsiy mas'uliyat, shuningdek, muloqot va shaxslararo o'zaro ta'sir oilaviy munosabatlar bilan liderlik sifatlari o'rtasidagi bog'liqlikni tushuntiruvchi asosiy psixologik bo'g'inlar sifatida aniqlangan.

Kalit so'zlar: oilaviy munosabatlar, talaba, liderlik, liderlik sifatlari, oilaviy muloqot, ota-onalik munosabatlari, o'zini baholash, o'z samaradorligiga ishonch, mustaqillik, mas'uliyat, shaxslararo o'zaro ta'sir.

СЕМЕЙНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ПРОЯВЛЕНИЯ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ У СТУДЕНТОВ

Аннотация. В статье анализируются социально-психологические механизмы взаимосвязи семейных отношений с проявлением лидерских качеств студентов. Рассматривается связь эмоционального тепла и поддержки в семье, чрезмерного контроля, поощрения самостоятельности, открытого общения и ответственности с лидерской самоэффективностью, инициативностью, межличностным взаимодействием и проявлением лидерства в группе. В результате анализа самооценка и лидерская самоэффективность, самостоятельность и личная ответственность, а также общение и межличностное взаимодействие определены как основные психологические звенья, объясняющие взаимосвязь семейных отношений и лидерских качеств.

Ключевые слова: семейные отношения, студенты, лидерство, лидерские качества, семейное общение, родительские отношения, самооценка, самоэффективность, самостоятельность, ответственность, межличностное взаимодействие.

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI
2026-yil
9(1)-son

FAMILY RELATIONSHIPS AND SOCIO-PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF THE MANIFESTATION OF LEADERSHIP QUALITIES IN STUDENTS

Annotation. The article analyses the socio-psychological mechanisms linking family relationships with the manifestation of leadership qualities among students. The relationships between parental warmth and support, excessive control, encouragement of independence, open family communication and responsibility, on the one hand, and leadership self-efficacy, initiative, interpersonal interaction and leader emergence, on the other, are examined. The analysis identifies self-esteem and leadership self-efficacy, independence and personal responsibility, as well as communication and interpersonal interaction as the main psychological links explaining the relationship between family relationships and leadership qualities.

Keywords: family relationships, students, leadership, leadership qualities, family communication, parenting, self-esteem, self-efficacy, independence, responsibility, interpersonal interaction.

Kirish. Talabalik davrida liderlik sifatlarining namoyon bo‘lishi shaxsning guruhdagi mavqeyi, shaxslararo munosabatlarga kirishishi, tashabbus ko‘rsatishi, guruh faoliyatini muvofiqlashtira olishi, boshqalarga ta’sir o‘tkazishi va umumiy vazifalar uchun mas’uliyatni qabul qilishi bilan bog‘liq. Shu jihatdan liderlik faqat individual xususiyatlar majmui emas, balki shaxsning guruh bilan o‘zaro munosabatlari jarayonida yuzaga chiqadigan ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida namoyon bo‘ladi.

Sh.A. Mardiyeva talabalarda liderlik qobiliyatini shakllantiruvchi ijtimoiy-psixologik omillarni o‘rganib, liderlikning rejalashtirish, faoliyat natijasini baholash, mustaqillik, guruh manfaatlariga integratsiyalashuv, shaxslararo munosabatlar, mas’uliyatlilik va kommunikativ xususiyatlar bilan bog‘liqligini aniqlagan [1]. Ushbu natijalar talabalar liderligini shaxsning guruhdagi real faoliyati va munosabatlari tizimida tahlil qilish zarurligini ko‘rsatadi.

K.K.W. Lee va C.K.Y. Chan tomonidan universitet talabalari liderligiga bag‘ishlangan 54 ta empirik tadqiqotning tizimli tahlilida talabaning liderlikka oid qarashlari, ko‘nikmalari va faoliyatiga ta’sir qiluvchi omillar ichki shaxsiy xususiyatlar hamda tashqi ijtimoiy-kontekstual sharoitlarga ajratilgan. Shaxsiy tajriba, ko‘nikmalar va o‘z imkoniyatlariga ishonch ichki omillar, shaxslararo munosabatlar, mavjud imkoniyatlar, institutsional va ijtimoiy-madaniy muhit esa tashqi omillar sifatida ko‘rib chiqilgan [2]. Ushbu omillarning o‘zaro bog‘liqligi talaba liderligining shakllanishida avvalgi ijtimoiy tajribani ham hisobga olishni taqozo etadi.

Oilaviy munosabatlar shaxsning dastlabki va nisbatan barqaror ijtimoiy tajribasi shakllanadigan muhitdir. Aynan shu muhitda muloqot qilish, fikr bildirish, kelishmovchiliklarni tartibga solish, qaror qabul qilish, vazifalarni bajarish, mustaqillik va javobgarlikning dastlabki shakllari o‘zlashtiriladi. Shu bois talabaning guruhdagi liderlik xulqi bilan oilada shakllangan shaxslararo tajriba o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash liderlik sifatlarining ijtimoiy-psixologik manbalarini tushuntirishda muhim ahamiyatga ega.

S.R. Komives, J.E. Owen, S.D. Longerbeam, F.C. Mainella va L. Osteen tomonidan ishlab chiqilgan liderlik identikligi rivojlanishi modelida liderlik shaxsning o‘zini boshqalar bilan munosabatda anglashi, guruhiy tajribasi va rivojlanishga ta’sir qiluvchi ijtimoiy munosabatlar bilan bog‘langan [3]. G.P. McCarron, B.L. McKenzie va A. Yamanaka mazkur modelga oid tadqiqotlarni umumlashtirib, rivojlanishning dastlabki bosqichlarida oila va ota-onalar, keyingi davrlarda esa kattalar, tengdoshlar va guruhiy tajriba liderlik identikligining shakllanishiga ta’sir qiluvchi muhim ijtimoiy manbalar ekanini ko‘rsatgan [4].

Oilaviy munosabatlarning liderlikka aloqasini faqat umumiy “ijobiy oilaviy muhit” tushunchasi orqali tavsiflash ushbu bog‘lanishning psixologik mazmunini to‘liq ochib bermaydi. Oiladagi emotsional iliqlik, qo‘llab-quvvatlash, nazorat, mustaqillikka munosabat, muloqot va mas’uliyat turli psixologik jarayonlar bilan bog‘lanadi. Shuning uchun oilaviy munosabatlarning qaysi xususiyati talabaning qaysi psixologik resursi bilan aloqador ekanini va ushbu resurs guruhdagi liderlik xulqida qanday namoyon bo‘lishini differensial tahlil qilish muhimdir.

Tadqiqot usullari. Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, mazmuniy differensiallashtirish va ilmiy natijalarni tizimlashtirish usullaridan foydalanildi. Tahlil oilaviy munosabatlar, ota-onalik xulqi, oilaviy iqlim, talabalarda liderlik, liderlik identikligi, lider sifatida namoyon bo‘lish hamda liderlikka oid o‘z samaradorligiga ishonch masalalariga bag‘ishlangan ilmiy ishlarga tayandi.

Manbalarni qiyoslash jarayonida uchta mazmuniy yo‘nalish ajratildi: oilaviy munosabatning psixologik xususiyati; u bilan bog‘langan shaxsiy yoki shaxslararo psixologik jarayon; liderlikning guruhiy xulqda namoyon bo‘lish shakli. Universitet talabalari ishtirokida olingan ma’lumotlar bevosita empirik dalil sifatida, o‘smirlar va faoliyat olib borayotgan yosh liderlar tanlanmalaridagi natijalar esa tegishli psixologik bog‘lanishlarni aniqlashtirish uchun qiyosiy material sifatida tahlil qilindi. Korrelyatsion va regressiyaviy natijalar statistik aloqadorlik doirasida, vositachilik tahlili yoki strukturaviy tenglamalar modeli asosida olingan natijalar esa aniqlangan oraliq psixologik jarayonlar doirasida talqin qilindi.

Natijalar va muhokama. R. Kurock, N. Gruchel, S. Bonanati va H.M. Buhl oilaviy iqlim va o‘smirlarning ijtimoiy moslashuviga bag‘ishlangan tizimli tahlilda 12 ta empirik tadqiqotni umumlashtirgan. Tahlil natijasida oilaviy iqlimning asosiy mazmuni jipslik, nizo, tashkil etilganlik, moslashuvchanlik va hissiyotlarni ifodalash kabi xususiyatlar orqali tavsiflangan [5]. Mazkur tasnif oilaviy

munosabatlarning talaba liderligiga aloqasini yagona "oilaviy muhit" ko'rsatkichi orqali emas, balki uning alohida tarkibiy qismlari bo'yicha o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Masalan, emotsional iliqlik bilan psixologik nazorat ota-onaning farzandga faol munosabati sifatida namoyon bo'lishi mumkin, biroq ularning shaxsning mustaqilligi va o'ziga munosabatiga ta'siri bir xil emas. Xuddi shuningdek, ochiq muloqot oiladagi tartib yoki nazorat bilan aynan bir psixologik vazifani bajarmaydi. Shu sababli oilaviy munosabat ko'rsatkichlarini differensial tahlil qilish liderlikka olib boruvchi psixologik bo'g'inlarni aniqroq ajratish imkonini beradi.

Liderlik vazifasini qabul qilishda shaxsning ushbu vazifani bajara olishiga bo'lgan ishonchi muhim psixologik ahamiyatga ega. A. Banduraning o'z samaradorligiga ishonch konsepsiyasida shaxsning muayyan faoliyatni bajarish imkoniyatiga doir ishonchi faoliyatga kirishish, unga sarflanadigan kuch va qiyinchiliklar sharoitida harakatni davom ettirish bilan bog'langan [10]. Ushbu nazariy qoida liderlik vaziyatida shaxsning "liderlik vazifasini bajara olish" haqidagi subyektiv ishonchini mustaqil psixologik ko'rsatkich sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi.

Z. Liu, R.E. Riggio, D.V. Day, C. Zheng, S. Dai va Y. Bian 13 ta umumiy o'rta ta'lim maktabining 55 ta sinfida tahsil olayotgan 1255 nafar o'smir, shuningdek, ularning ota-onalari, o'qituvchilari va tengdoshlaridan olingan ma'lumotlarni tahlil qilgan [7]. Tadqiqotda ortiqcha ota-onalik o'smirlarning lider sifatida namoyon bo'lish ko'rsatkichlari bilan salbiy bog'langan. Ushbu bog'lanishda o'zini baholash va liderlikka oid o'z samaradorligiga ishonch ketma-ket vositachilik qilgan: ortiqcha ota-onalik yuqori bo'lgan sharoitda o'zini baholash pastroq, o'zini baholashning pasayishi esa liderlikka oid o'z samaradorligiga ishonchning kamayishi bilan bog'langan [7].

Z. Liu, W. Bian va Y. Bian tomonidan 2024-yilda o'tkazilgan aralash metodli tadqiqot ushbu bog'lanishning ijobiy tomonini aniqlashtirgan [8]. Tadqiqotning birinchi bosqichida 1255 nafar o'smir hamda ularning ota-onalari, o'qituvchilari va tengdoshlaridan ko'p manbali ma'lumotlar yig'ilgan. Ota-onaning emotsional iliqligi o'smirning lider sifatida namoyon bo'lishi bilan ijobiy bog'langan. Strukturaviy modelda ushbu aloqa o'zini baholash va liderlikka oid o'z samaradorligiga ishonch orqali izohlangan. Ikkinchi, sifat bosqichida 32 nafar o'smir bilan o'tkazilgan suhbatlar ota-onaning birgalikda vaqt o'tkazishi, muloqoti va mustaqillikni rag'batlantirishga oid amaliyotlarining ahamiyatini aniqlashtirgan [8].

Universitet talabalari bilan o'tkazilgan G.P. McCarron, S. Zhou, A. Campbell, E. Schierbeek va K.K. Muscente tadqiqoti ushbu aloqaning talabalik davrida ham namoyon bo'lishiga doir muhim dalillarni beradi [6]. Tadqiqotda 420 nafar bakalavriat talabasi qatnashgan. Oliy ta'limgacha bo'lgan davrdagi oilaviy tartib va ota-ona bilan sifatli vaqt o'tkazish talabalarning liderlikka oid o'z samaradorligiga

ishonchi bilan statistik jihatdan bog‘langan. Ota-ona bilan sifatli vaqt o‘tkazish hamda farzandning xulqi va faoliyatiga oldindan e’tibor qaratishga asoslangan ota-onalik amaliyotlari universitetdagi lider sifatida namoyon bo‘lish ko‘rsatkichlari bilan ham aloqador bo‘lgan [6].

Ushbu natijalarni qiyoslash oilaviy munosabatlarning emotsional-baholovchi xususiyati, shaxsning o‘ziga munosabati va liderlik vazifasini bajarishga bo‘lgan ishonchi o‘rtasida mazmuniy bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi. Emotsional iliqlik va qo‘llab-quvvatlash shaxsning o‘z imkoniyatlarini ijobiy baholashi bilan bog‘langan bo‘lsa, faoliyatni ortiqcha nazorat qilish va mustaqil tajribani cheklash o‘zini baholash hamda liderlikka oid ishonchning pasayishi bilan aloqador. Talabaning o‘z liderlik imkoniyatiga ishonchi esa guruhiy vazifani qabul qilish va lider sifatida faol namoyon bo‘lish uchun muhim psixologik shartlardan biri hisoblanadi.

Mazkur bog‘lanishni quyidagi ketma-ketlikda ifodalash mumkin:

oiladagi emotsional munosabat va nazorat xususiyati → o‘zini baholash → liderlikka oid o‘z samaradorligiga ishonch → liderlik vazifasini qabul qilish va guruhda faol namoyon bo‘lish.

Liderlik xulqida tashabbus ko‘rsatish bilan qaror natijasi uchun javobgarlikni qabul qilish o‘zaro bog‘liq. Mustaqillik shaxsga guruhiy vaziyatda o‘z pozitsiyasini shakllantirish va qaror qabul qilish imkonini bersa, mas’uliyat ushbu qaror va faoliyat natijalariga nisbatan shaxsiy javobgarlikni saqlashni ifodalaydi.

Sh.A. Mardiyevaning talabalar bilan olib borilgan empirik tadqiqotida mustaqillik talabalarda liderlik qobiliyatining shakllanganligi bilan bog‘liq xususiyatlardan biri sifatida aniqlangan. Shuningdek, guruhdagi shaxslararo munosabatlarning liderlikka aloqasida mas’uliyatlilikning ahamiyati qayd etilgan [1]. Mazkur natijalar mustaqillik va mas’uliyatni talabalar liderligining o‘zaro bog‘langan individual hamda ijtimoiy-psixologik jihatlari sifatida tahlil qilishga asos beradi.

Z. Liu, W. Bian va Y. Bian tadqiqotida ota-onaning mustaqillikni rag‘batlantirishi emotsional iliqlik bilan o‘smirning lider sifatida namoyon bo‘lishi o‘rtasidagi ijobiy bog‘lanishni kuchaytirgan [8]. Tadqiqotning sifat bosqichida ham o‘smirlarni uy vazifalariga jalb qilish, mustaqil harakat qilishga imkon yaratish va ularning faoliyatini qo‘llab-quvvatlash liderlik rivojlanishi uchun qulay ota-onalik amaliyotlari sifatida namoyon bo‘lgan.

Shaxsiy mas’uliyatning oilaviy munosabatlar bilan liderlik samaradorligi o‘rtasidagi o‘rni S.P. Millerning 100 nafar keyingi avlod oilaviy biznes liderlari ishtirokidagi tadqiqotida strukturaviy model yordamida tekshirilgan [9]. Oiladagi ochiq muloqot shaxsning o‘z qarorlari va xatti-harakatlari uchun mas’uliyatni qabul qilishi bilan ijobiy bog‘langan. Avlodlararo hokimiyatning yuqori darajada markazlashuvi esa mas’uliyatni qabul qilish bilan salbiy bog‘langan. Shaxsiy mas’uliyatning oshishi kuzatuvchilar tomonidan baholangan emotsional va

ijtimoiy liderlik kompetensiyalari hamda liderlik samaradorligi bilan aloqador bo‘lgan [9].

Mazkur natijalar oiladagi mustaqillikni qo‘llab-quvvatlash va javobgarlikni real topshiriqlar orqali shakllantirishning liderlik xulqidagi mas’uliyat bilan mazmuniy aloqasini tushuntirishga yordam beradi. Bunda ochiq muloqot shaxsga o‘z fikri va qarorini asoslash imkonini bersa, mustaqillik ushbu qarorni amalda qo‘llash, mas’uliyat esa uning natijasini qabul qilish tajribasini shakllantiradi.

Liderlik guruhdagi o‘zaro munosabatlardan tashqarida to‘liq namoyon bo‘lmaydi. Guruh a’zolarini tinglash, o‘z fikrini ifodalash, pozitsiyalarni muvofiqlashtirish, kelishmovchiliklarni tartibga solish, hamkorlikni tashkil etish va guruh a’zolariga ijtimoiy ta’sir ko‘rsatish liderlikning shaxslararo mazmunini tashkil etadi.

S.R. Komives, J.E. Owen, S.D. Longerbeam, F.C. Mainella va L. Osteen tomonidan 13 nafar bakalavriat talabasi bilan o‘tkazilgan grounded theory tadqiqotida liderlik identikligi olti bosqichli rivojlanish jarayoni sifatida aniqlangan [3]. Talabalarning liderlik haqidagi tushunchasi lider markazidagi qarashdan liderlikni hamkorlik va o‘zaro bog‘liqlikka asoslangan munosabatlar jarayoni sifatida anglash tomon rivojlangan. Modelda rivojlantiruvchi ta’sirlar, shaxsning o‘zini rivojlantirishi, guruh ta’siri, o‘zini boshqalar bilan munosabatda anglash hamda liderlik haqidagi tasavvurning kengayishi asosiy tarkibiy yo‘nalishlar sifatida ajratilgan [3].

G.P. McCarron, B.L. McKenzie va A. Yamanaka liderlik identikligi rivojlanishi bo‘yicha keyingi tadqiqotlarni tahlil qilib, kattalar va tengdoshlarning qo‘llab-quvvatlashi shaxsiy ishonch va shaxslararo samaradorlik bilan, guruhiy tajriba esa ishonch o‘rnatish, munosabatlarni rivojlantirish, nizolarni boshqarish va hamkorlik qilish ko‘nikmalari bilan bog‘liq ekanini qayd etgan [4]. Ushbu ma’lumotlar talabaning liderlik sifatlarini faqat o‘ziga qaratilgan psixologik xususiyatlar orqali emas, balki boshqalar bilan munosabatlarni tashkil qilish qobiliyati orqali ham tavsiflash zarurligini ko‘rsatadi.

Z. Liu, W. Bian va Y. Bian tadqiqotida ota-onaning emotsional iliqligi bilan lider sifatida namoyon bo‘lish o‘rtasida o‘zini baholash va liderlikka oid o‘z samaradorligiga ishonch orqali amalga oshadigan ichki psixologik yo‘l bilan bir qatorda, empatiya va ijtimoiy foydali xulq orqali amalga oshadigan shaxslararo yo‘l ham aniqlangan [8]. Bu natija oiladagi iliq munosabatlar shaxsning boshqa odamning holatini anglash va uning manfaatini hisobga olgan holda harakat qilish xususiyatlari bilan ham bog‘liqligini ko‘rsatadi.

S.P. Miller tadqiqotida oiladagi ochiq muloqot — oila a’zolarining o‘z fikrini ochiq ifodalashi, bir-birini tinglashi va murakkab masalalarni bevosita muhokama qilishi — keyingi avlod liderlarining emotsional va ijtimoiy kompetensiyalariga aloqador bo‘lgan [9]. Ochiq muloqotning liderlik samaradorligiga aloqasi mas’uliyatni qabul qilish hamda kuzatuvchilar tomonidan baholangan emotsional va ijtimoiy liderlik xulqi orqali namoyon bo‘lgan [9].

Mazkur dalillar oilada shakllanadigan muloqot tajribasi bilan guruhdagi liderlik xulqining shaxslararo tomoni o‘rtasidagi quyidagi bog‘lanishni ajratish imkonini beradi:

ochiq va hurmatga asoslangan oilaviy muloqot → tinglash, fikr bildirish, empatiya va hamkorlik tajribasi → shaxslararo samaradorlik → guruh munosabatlarini muvofiqlashtirish va liderlik ta’sirini amalga oshirish.

Bu yerda oiladagi muloqot tajribasi talabaning guruhdagi xatti-harakatining bevosita takrorlanishi sifatida qaralmaydi. Talabalik davriga kelib shaxs tengdoshlar, o‘qituvchilar, akademik muhit va boshqa ijtimoiy guruhlar bilan yangi munosabat tajribalarini egallaydi. Biroq oilada shakllangan tinglash, fikr bildirish, kelishish va javobgarlik bilan muloqot qilish usullari keyingi guruhiy o‘zaro ta’sirning psixologik asoslaridan biri bo‘lishi mumkin.

Talabaning guruhda lider sifatida namoyon bo‘lishi faqat ichki psixologik resurslarning mavjudligiga bog‘liq emas. Ushbu resurslarning real faoliyatda qo‘llanishi uchun shaxsning ijtimoiy rollarga kirishish va tashabbus ko‘rsatish tajribasi ham zarur.

G.P. McCarron, S. Zhou, A. Campbell, E. Schierbeek va K.K. Muscente tomonidan olingan natijalarda oliy ta’limgacha bo‘lgan davrdagi sport jamoalarida liderlik vazifalarini bajarish, jamoat ishlari, darsdan tashqari faoliyat va tengdoshlarga yordam ko‘rsatish kabi tajribalar universitetdagi liderlik ko‘rsatkichlari bilan aloqador bo‘lgan [6]. Shu bilan birga, ota-ona bilan sifatli vaqt o‘tkazish hamda farzand faoliyatiga faol va oldindan yo‘naltirilgan e’tibor ko‘rsatish universitetdagi lider sifatida namoyon bo‘lish bilan bog‘langan [6].

K.K.W. Lee va C.K.Y. Chan talabalarning liderlik rivojlanishiga ta’sir qiluvchi shaxsiy va tashqi omillar o‘zaro dinamik bog‘langanini ko‘rsatgan [2]. Shaxsning oldingi tajribasi, liderlikka oid ishonchi, mavjud ijtimoiy imkoniyatlar va atrofdagilar bilan munosabatlari uning liderlik faoliyatida ishtirok etishiga birgalikda ta’sir qiladi. Shu sababli oilaviy munosabatlar bilan liderlik sifatlari orasidagi aloqani talabaning real ijtimoiy tajribasidan ajratilgan holda tushuntirish yetarli emas.

S.R. Komives, J.E. Owen, S.D. Longerbeam, F.C. Mainella va L. Osteen hamda G.P. McCarron, B.L. McKenzie va A. Yamanaka tomonidan tavsiflangan liderlik identikligi rivojlanishi jarayonida shaxsning tobora murakkabroq guruhiy vazifalarni bajarishi, o‘zini boshqalar bilan munosabatda qayta anglashi va liderlikni hamkorlik jarayoni sifatida qabul qilishi muhim o‘rin egallaydi [3; 4]. Oilaviy tajriba ushbu jarayonning yagona manbai bo‘lmasa-da, o‘zini baholash, mustaqillik, mas’uliyat va muloqot bilan bog‘liq dastlabki psixologik resurslarning shakllanishida muhim o‘rin tutadi.

Tahlil qilingan natijalar oilaviy munosabatlar bilan talabalar liderlik sifatlarining namoyon bo‘lishi orasidagi uchta asosiy ijtimoiy-psixologik bog‘lanishni ajratish imkonini beradi.

1-jadval

Oilaviy munosabatlar bilan talabalar liderlik sifatlari o‘rtasidagi asosiy ijtimoiy-psixologik bog‘lanishlar

Oilaviy munosabat xususiyati	**Oraliq psixologik jarayon**	**Liderlikda namoyon bo‘lishi**
Emotsional iliqlik, qo‘llab-quvvatlash, nazoratning xususiyati	O‘zini baholash; liderlikka oid o‘z samaradorligiga ishonch	Tashabbus ko‘rsatish; liderlik vazifasini qabul qilish; lider sifatida namoyon bo‘lish
Mustaqillikni rag‘batlantirish, vakolat va javobgarlik berish, ochiq muloqot	Mustaqil qaror qabul qilish; shaxsiy mas’uliyat	Vazifani o‘z zimmasiga olish; qaror va faoliyat natijasi uchun javobgarlik
Ochiq muloqot, tinglash, fikr bildirish, emotsional iliqlik	Empatiya; ijtimoiy foydali xulq; shaxslararo o‘zaro ta’sir tajribasi	Hamkorlik; guruh munosabatlarini muvofiqlashtirish; ijtimoiy ta’sir ko‘rsatish

Jadvaldagi bog‘lanishlarni umumlashtirish oilaviy munosabatlardan liderlik xulqiga olib boruvchi jarayonning quyidagi psixologik mantiqini ko‘rsatadi:

oilaviy munosabat xususiyati → shaxsiy va shaxslararo psixologik resurslar → guruhdagi o‘zaro ta’sir usuli → liderlik sifatlarining namoyon bo‘lishi.

Ushbu tuzilishda oilaviy munosabatlarning liderlik bilan aloqasi yagona psixologik kanal orqali yuzaga kelmaydi. Emotsional iliqlik va nazoratning xususiyati ko‘proq shaxsning o‘zini baholashi hamda liderlikka oid o‘z samaradorligiga ishonchi bilan bog‘lanadi. Mustaqillikka imkon berish va mas’uliyat yuklash qaror qabul qilish hamda faoliyat natijasi uchun javobgarlik bilan bog‘liq tajribani rivojlantiradi. Ochiq muloqot va hissiy qo‘llab-quvvatlash esa shaxslararo munosabatlarni tashkil etish, empatiya, hamkorlik va ijtimoiy ta’sir ko‘rsatish imkoniyatlari bilan aloqador.

Mazkur uch yo‘nalish bir-biridan mutlaqo ajralgan jarayonlar emas. O‘ziga ishonchi yuqori, biroq mas’uliyatni qabul qilmaydigan shaxsning guruhdagi liderlik faoliyati barqaror bo‘lmasligi mumkin. Mustaqil qaror qabul qiladigan, ammo boshqalar bilan samarali muloqot qila olmaydigan shaxs esa guruhiy ta’sirni to‘liq amalga oshira olmaydi. Shuningdek, yuqori kommunikativ faollikning o‘zi liderlik vazifasini zimmasiga olishga ishonch va natija uchun javobgarlik bilan uyg‘unlashmasa, liderlik sifatlarining to‘liq namoyon bo‘lishini ta’minlamaydi. Shu sababli oilaviy munosabatlar bilan liderlik sifatlari orasidagi psixologik bog‘lanish o‘zini baholash, o‘z samaradorligiga ishonch, mustaqillik, mas’uliyat va shaxslararo o‘zaro ta’sirning o‘zaro uyg‘unligi orqali mazmun kasb etadi.

Xulosa. Oilaviy munosabatlar bilan talabalar liderlik sifatlarining namoyon bo‘lishiga oid nazariy va empirik tadqiqotlar tahlili bir qator xulosalarni shakllantirish imkonini berdi.

Birinchidan, oilaviy munosabatlarni liderlik bilan bog‘lashda oilaviy muhitning umumiy bahosi bilan chegaralanish yetarli emas. Emotsional iliqlik, qo‘llab-quvvatlash, ortiqcha nazorat, mustaqillikni rag‘batlantirish, ochiq muloqot va mas’uliyat shaxsning turli psixologik xususiyatlari bilan aloqador bo‘lgan alohida munosabat ko‘rsatkichlari sifatida namoyon bo‘ladi.

Ikkinchidan, ota-onaning emotsional iliqligi va qo‘llab-quvvatlashi o‘zini baholash hamda liderlikka oid o‘z samaradorligiga ishonch bilan ijobiy yo‘nalishda bog‘langan. Ortiqcha ota-onalik esa o‘zini baholash va liderlikka oid o‘z samaradorligiga ishonch orqali lider sifatida namoyon bo‘lishning pasayishi bilan aloqador. Universitet talabalari tanlanmasida ham ota-ona bilan sifatli vaqt o‘tkazish va oilaviy tartib liderlikka oid o‘z samaradorligiga ishonch bilan bog‘langan.

Uchinchidan, oilada mustaqillikni rag‘batlantirish shaxsning mustaqil qaror qabul qilish tajribasini kengaytiradi. Ochiq muloqot va vakolatning maqbul taqsimlanishi shaxsiy mas’uliyatni qabul qilish bilan bog‘lanadi. Mas’uliyat esa liderlik vazifalarini bajarish, qaror oqibatlarini qabul qilish va guruhiy faoliyat natijasi uchun javob berishning muhim psixologik tarkibiy qismi hisoblanadi.

To‘rtinchidan, oiladagi ochiq muloqot va emotsional iliqlik empatiya, ijtimoiy foydali xulq va shaxslararo munosabat tajribasi bilan bog‘liq. Ushbu psixologik xususiyatlar guruh a’zolarini tinglash, hamkorlikni tashkil etish, o‘zaro munosabatlarni muvofiqlashtirish va boshqalarga ijtimoiy ta’sir ko‘rsatish orqali liderlikning shaxslararo jihatini ta’minlaydi.

Umuman, oilaviy munosabatlar bilan talabalar liderlik sifatlari o‘rtasidagi bog‘liqlik uchta asosiy psixologik yo‘nalishda namoyon bo‘ladi: o‘zini baholash va liderlikka oid o‘z samaradorligiga ishonch; mustaqillik va shaxsiy mas’uliyat; muloqot va shaxslararo o‘zaro ta’sir. Mazkur yo‘nalishlar oilada shakllangan munosabat tajribasining shaxsiy va shaxslararo psixologik resurslar bilan bog‘lanishi hamda ularning talabalar guruhidagi liderlik xulqida namoyon bo‘lishini izohlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mardiyeva Sh.A. Talabalarda liderlik qobiliyatining shakllanishiga ta’sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar: psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. 19.00.05 — Ijtimoiy psixologiya. Etnopsixologiya. — Samarqand, 2024.

2. Lee K.K.W., Chan C.K.Y. Establishing a Dynamic Understanding of Factors that Influence University Students’ Leadership Approaches, Perceptions, and Skills through a Systematic Literature Review // Educational Research Review. — 2023. — Vol. 41. — Article 100570. DOI: 10.1016/j.edurev.2023.100570.

3. Komives S.R., Owen J.E., Longerbeam S.D., Mainella F.C., Osteen L. Developing a Leadership Identity: A Grounded Theory // Journal of College Student Development. — 2005. — Vol. 46, No. 6. — P. 593–611. DOI: 10.1353/csd.2005.0061.

4. McCarron G.P., McKenzie B.L., Yamanaka A. Leadership Identity Development // New Directions for Student Leadership. — 2023. — Vol. 2023, No. 178. — P. 31–43. DOI: 10.1002/yd.20552.

5. Kurock R., Gruchel N., Bonanati S., Buhl H.M. Family Climate and Social Adaptation of Adolescents in Community Samples: A Systematic Review // Adolescent Research Review. — 2022. — Vol. 7. — P. 551–563. DOI: 10.1007/s40894-022-00189-2.

6. McCarron G.P., Zhou S., Campbell A., Schierbeek E., Kodama Muscente K. We're Not Working with a Blank Slate: Students' Pre-College Leadership Activities and Perceived Parenting Behavior as Predictors of College-Based Leader Emergence and Leader Self-Efficacy // Journal of Leadership Education. — 2022. — Vol. 21, No. 1. — P. 33–52. DOI: 10.12806/V21/I1/R3.

7. Liu Z., Riggio R.E., Day D.V., Zheng C., Dai S., Bian Y. Leader Development Begins at Home: Overparenting Harms Adolescent Leader Emergence // Journal of Applied Psychology. — 2019. — Vol. 104, No. 10. — P. 1226–1242. DOI: 10.1037/apl0000402.

8. Liu Z., Bian W., Bian Y. Leadership Blossoms in Parental Warmth: Positive Parenting Practices Shape Adolescent Leader Emergence via Intrapersonal and Interpersonal Mechanisms // Journal of Youth and Adolescence. — 2024. — Vol. 53, No. 10. — P. 2266–2286. DOI: 10.1007/s10964-024-01983-y.

9. Miller S.P. Family Climate Influences Next-Generation Family Business Leader Effectiveness and Work Engagement // Frontiers in Psychology. — 2023. — Vol. 14. — Article 1110282. DOI: 10.3389/fpsyg.2023.1110282.

10. Bandura A. Self-Efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change // Psychological Review. — 1977. — Vol. 84, No. 2. — P. 191–215. DOI: 10.1037/0033-295X.84.2.191.

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI

2026-yil
9(1)-son

Muassis - "FAN VA INNOVATSIYA YANGILIKLARI" MCHJ
Jurnal hamkori - «PROFI UNIVERSITY»

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2024-yil 24-may kuni № 454068-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Jurnal 2024-yilda tashkil etilgan, 1 oyda bir marta o'zbek, tojik, qozoq, qirg'iz, qoraqalpoq, rus va ingliz tillarida nashr etiladi.

Tahririyat manzili: 190110, Toshkent shahri Uchtepa tumani, Bog'iston MFY, 14-mavze, 8-uy.

Telefonlar: +998 90 749 00 00
+998 90 749 77 77
+998 91 902 05 01
E-mail: saen_2024@mail.ru
Jurnal sayti: www.saen.uz
Telegram kanali: **https://t.me/saen_2024**

Maqolada keltirilgan fakt va ma'lumotlarning to'g'riligi uchun mualliflar mas'uldirlar.

"Fan va ta'lim yangiliklari" ilmiy-amaliy jurnali Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining qarori (25.08.2025 y., №374/5) bilan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

ISSN: 3093-8694